

■ ■ Cossetània

LA NECRÒPOLIS MEDIEVAL DE L'ANTIC HOSPITAL DEL COLL DE BALAGUER

Aportacions des de l'arqueologia i l'antropologia

AJUNTAMENT
Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant

Núria Armentano i Oller
Isidre Pastor i Batalla

**LA NECRÒPOLIS MEDIEVAL
DE L'ANTIC HOSPITAL
DEL COLL DE BALAGUER**

**Aportacions des de
l'arqueologia i l'antropologia**

Les Nostres Arrels • 16

LA NECRÒPOLIS MEDIEVAL DE L'ANTIC HOSPITAL DEL COLL DE BALAGUER

**Aportacions des de
l'arqueologia i l'antropologia**

Núria Armentano i Oller

Isidre Pastor i Batalla

AJUNTAMENT
Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant

■ Cossetània

Índex

PRESENTACIÓ.....	7
LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA	
<i>per Isidre Pastor i Batalla</i>	9
Antecedents	11
Contextualització històrica	11
El programa de recerca arqueològica	14
L'actuació arqueològica al pati de l'angle sud-oest	20
L'excavació arqueològica	22
Sector nord.....	25
Sector sud.....	28
Les inhumacions	31
Per tal de concloure.....	36
LES RESTES PALEOANTROPOLÒGIQUES	
<i>per Núria Armentano i Oller</i>	39
L'estudi antropològic de les restes	
Quan les restes corresponen a persones que van viure fa	
centenars d'anys	40
Resultats	
Quin estat tenen les restes trobades, a quantes persones	
corresponen, qui eren i com eren.....	41
Unitat funerària 1	43
Unitat funerària 2	46
Unitat funerària 3	53
Unitat funerària 4	65
Unitat funerària 5	71
Unitat funerària 6	72
Unitat funerària 7	75
Unitat funerària 8	80
Unitat funerària 9	82

Índex

Unitat funerària 10	83
Unitat funerària 11	87
Unitat funerària 12	88
Unitat funerària 13	90
Restes superficials	91
Consideracions antropològiques finals.....	93
RECULL D'IMATGES	97
BIBLIOGRAFIA	113
La intervenció arqueològica	113
Les restes paleoantropològiques.....	116

Presentació

L'obra que teniu a les vostres mans és fruit d'uns treballs de recerca arqueològica que es van dur a terme ja fa uns anys (2013-2016). La publicació explica com es va fer aquesta actuació vinculada a la restauració de la torre sud-oest de l'hospital i del pati annex, així com els resultats de l'anàlisi de les inhumacions que es van trobar.

Aquest treball forma part de l'actuació integral efectuada sobre la part pública de l'edifici de l'hospital que va donar lloc a la població actual. El procés de recuperació, rehabilitació i revalorització de l'Hospital del Coll de Balaguer és molt més que una intervenció urbanística, ja que té un abast superior a la tasca de recuperació arquitectònica de l'edifici: panys de muralla nord i oest, torres nord i sud-oest, plaça del Pou i la sínia. El que s'ha perseguit amb aquestes intervencions és un treball de recerca històrica que aporti noves evidències sobre els antics pobladors i, sobretot, que permeti explicar als veïns i als turistes i els visitants del present i del futur la importància de l'edificació i la seva funció a través del temps, i que alhora aporti sentiment d'identitat i d'orgull a una població majoritàriament nouvinguda. Per aconseguir aquests objectius, recomanem fer una visita al Centre de Visitants de l'Hospital del Coll de Balaguer, on d'una manera molt il·lustrativa i didàctica s'expliquen les característiques i la història d'aquest conjunt monumental i el seu entorn.

La vàlua dels treballs portats a terme ha aconseguit el reconeixement dels veïns i els visitants i, posteriorment, de les més altes instàncies de la Generalitat de Catalunya quan, l'estiu de 2018, el Departament de Cultura va declarar l'Hospital del Coll de Balaguer Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) i li va atorgar un valor similar als monestirs de Poblet i Santes Creus (DOGC núm. 7677 de 2 d'agost de 2018).

En el marc del procés de recuperació, rehabilitació i patrimonialització de l'edifici de l'hospital que dona nom a la localitat, es va encarregar la restauració de la torre sud-oest, des d'on ara és possible veure les restes de les tres arcades gòtiques existents en propietat privada. Així mateix, es va dur a terme l'actuació arqueològica que va permetre recuperar unes troballes que van aparèixer per sorpresa i que, amb aquesta publicació, es donen a conèixer públicament.

Amb l'execució d'aquests treballs va aflorar una petita necròpolis. L'exca-
vació va servir per documentar aquestes restes que després han estat objecte
de l'anàlisi antropològica, útil per aportar majors evidències fisiològiques i
patològiques sobre les característiques dels seus pobladors.

L'interès d'aquesta recerca arqueològica i de l'anàlisi de les restes òssies
són prou interessants perquè la regidoria de Cultura, a proposta del Consell
Editorial, encarregués la publicació d'aquest estudi a l'arqueòleg responsable,
Isidre Pastor.

Desitgem que l'edició d'aquestes investigacions serveixi per difondre els
treballs arqueològics d'una part de la restauració del nostre patrimoni i per
aportar majors certeses sobre com eren els seus pobladors, sobre alguns trets
de la seva vida quotidiana i sobre com es practicaven els enterraments.

Finalment, voldria agrair una vegada més a Isidre Pastor la seva dedicació
i voluntat divulgativa i el fet que hagi compartit el seu treball amb la doctora
en Antropologia Biològica Núria Armentano. La col·laboració de tots dos ha
enriquit la recerca i la publicació i li ha donat una perspectiva més àmplia.
D'igual manera, voldria agrair l'esforç i la perseverança de l'Àrea de Cultura de
l'Ajuntament, de la seva regidora Núria Ortiz i del seu tècnic Alexis Castillo,
per aconseguir aquesta fita editorial.

ALFONS GARCIA

Alcalde de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Isidre Pastor i Batalla
Arqueòleg

La concepció i la projecció del procés de recuperació i reivindicació del conjunt arquitectònic de l'Antic Hospital del Coll de Balaguer, promogut per l'Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, va ser el punt de partida perquè, en el decurs de les darreres dècades, s'hagin portat a terme un seguit d'actuacions que han esdevingut cabdals per a la preservació d'aquest conjunt monumental historicoarquitectònic. Aquesta iniciativa no tan sols va propiciar que s'articulessin els projectes arquitectònics d'algunes de les principals parts de l'edificació amb motiu de la seva preservació i condicionament, sinó que, a la vegada, va fomentar els estudis històrics per al seu coneixement i valoració. Amb aquesta finalitat, es va portar a terme un programa de recerca historicoarquitectònica que va comportar un seguit d'actuacions arqueològiques centrades en el control i el seguiment arqueològic, l'excavació i el registre documental de totes les parts i els sectors objecte del projecte de rehabilitació i condicionament.

La recerca arqueològica ha estat supeditada als projectes que s'han dut a terme des de la promoció municipal i, per tant, cal considerar que es tracta d'intervencions puntuals i no generalitzades a tot el conjunt del recinte que ocupava originàriament l'edifici de l'hospital. Així i tot, cal tenir present que, encara, són moltes les parts del conjunt edificat que resten pendents d'un estudi sistemàtic i exhaustiu. Amb tot, els àmbits d'intervenció han abastat bona part de l'urbanisme de l'entorn del monument, així com tot el pany dels dos murs de tancament del recinte —l'oest i el nord— i el cos de la torre nord. Aquest factor posa de manifest la rellevància del programa de recerca arqueològica que s'hi ha portat a terme, tant pel que fa a l'obra arquitectònica original del recinte fortificat com a la dels nivells arqueològics associats.

Els resultats que en el decurs dels darrers anys han anat aportant cadascuna de les intervencions arqueològiques, realitzades de forma subsidiària als corresponents projectes arquitectònics i urbanístics, han estat rellevants per aprofundir en el coneixement historicoarquitectònic de l'antic hospital.

Vista general del mur de tancament de ponent del conjunt arquitectònic fortificat de l'Antic Hospital del Coll de Balaguer des de l'angle sud-oest del recinte. A l'interior d'aquest indret es va localitzar l'àrea de la necròpolis.

Més enllà de l'aportació a una visió general de tot el conjunt, cadascuna de les parts on fins avui s'ha intervingut ha estat susceptible d'aportar dades concretes sobre la seva entitat puntual i concreta. És en aquest sentit que en el present estudi es recullen els resultats que va aportar la recerca arqueològica d'un d'aquests àmbits, que són notoris per la seva singularitat específica. Es tracta dels treballs d'excavació arqueològica de l'espai que actualment ocupa el pati, a l'angle sud-oest de l'edificació de l'antic hospital, on es va localitzar una àrea de necròpolis d'època baixmedieval.

Abans de res, aprofitem aquestes primeres ratlles per manifestar el nostre agraïment a l'Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant per fer realitat aquesta publicació. Així mateix, volem expressar una sentida menció als tècnics responsables d'aquesta edició per la perseverança i el suport que ens han dispensat en tot moment perquè aquesta veiés la llum. Aquesta conjuntura ha propiciat que es disposi d'una oportunitat per donar a conèixer els resultats de la nostra recerca, ja que és en aquest sentit que cal considerar imprescindible que el coneixement sobre l'esdevenir històric d'aquest com-

plex patrimonial reverteixi en el conjunt de la societat i, a la vegada, permeti aprofundir en la versemblança de la població que s'hi va vincular en èpoques pretèrites. Aquestes dades, sens dubte, permeten donar a conèixer la realitat d'aspectes singulars de la seva vida i la seva mort.

ANTECEDENTS

En el marc del programa de patrimoniització del conjunt arquitectònic de l'Hospital del Coll de Balaguer, que es promou i s'impulsa des de l'Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, s'han portat a terme un seguit d'iniciatives per a la preservació i conservació del monument, així com per a la seva difusió i divulgació. D'entre aquestes, cal destacar la redacció del Pla Director de Rehabilitació i Recuperació del conjunt edificat de l'antic hospital de l'Hospitalet de l'Infant, veritable document marc de les intervencions requerides per assolir la recuperació i la valoració d'aquest conjunt arquitectònic.¹ Aquest ha estat l'instrument que ha vertebrat el seguit d'actuacions que s'han projectat i portat a terme en el seu conjunt durant les darreres dècades. La proposta també ha comptat amb un programa de recerca històrica centrat en el registre, l'anàlisi i l'estudi arquitectònic del conjunt. Aquests plantejaments han assolit una rellevància singular a l'hora d'executar-ne els treballs de consolidació i rehabilitació de l'edificació. Amb aquesta finalitat, en el decurs dels darrers anys s'hi han portat a terme un seguit d'intervencions concretes, les quals han estat vinculades a l'execució de les actuacions pertinents de recerca arqueològica preceptiva. És en aquest sentit que, per tal de disposar d'informació històrica que possibilités la recuperació i la valoració de les restes constructives de l'antic hospital, els treballs de recerca arqueològica es van plantejar amb l'objectiu d'aportar dades que permetessin aprofundir en el coneixement de la seva obra i l'evolució arquitectònica.

CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

L'indret on s'emplaça l'edifici de l'antic hospital que va edificar l'infant Pere d'Aragó ja és concorregut des d'antic per la seva situació territorial estratègica sobre el domini de la costa i les valls d'entrada vers l'interior del territori. Així s'evidencia per la seva localització a redós del coll de Balaguer, referent de l'ar-

1. Pla director de rehabilitació integral de l'Antic Hospital de l'Hospitalet de l'Infant, redactat el 2010 pels arquitectes Joan Figuerola, Joan C. Gavalrà i Jordi Romera i per l'historiador Antoni Conejo da Pena.

ticulació de les principals vies de comunicació d'aquesta part del territori, tal com se'n té constància per testimonis localitzats de la vida material de les societats que han anat ocupant aquestes terres al llarg dels segles.² El fet d'estar situat a tocar del traçat de l'antiga Via Augusta, eix viari d'època romana que comunicava ciutats com Bàrcino i Tàrraco amb Dertosa, va ser un dels factors determinants per a l'ocupació d'aquest indret. I, així mateix, la perdurabilitat d'aquesta via de comunicació al llarg dels segles consolidà la importància de la ubicació estratègica del lloc.

És en el marc d'aquestes connotacions territorials que, a mitjan segle XIV, es bastí el conjunt arquitectònic de l'Antic Hospital de l'Infant Pere, com a referent del domini de l'ocupació d'aquest territori. La seva funció fou la d'oferir aixopluc, hospitalitat i assistència a viatgers, transeünts i pobres, a més de donar menjar i allotjament per passar-hi la nit. L'edifici va ser fundat per l'infant Pere d'Aragó (1305-1381), fill del rei Jaume II i Blanca d'Anjou, tal com es recull en el document de la carta de donació emesa a Barcelona el 8 de novembre de 1344, prèvia aprovació del papa Climent, emesa el 13 de juny de 1343. Amb aquest establiment, l'infant Pere va voler emular el que la seva mare havia fet anys abans amb la fundació de l'Hospital del Perelló.³

L'Hospital de l'Infant Pere és una edificació de grans proporcions que defineix una planta rectangular de gairebé 55 m de costat, que delimita i tanca un gran espai central obert. Les seves característiques constructives formals en potencien l'aparença com a fortificació, pròpia de la funció poliorcètica que té com a recinte defensiu emplaçat en un indret estratègic. Les peculiaritats de la seva tipològica edilícia són, tanmateix, les que fan que sigui un exponent clar de l'arquitectura civil del gòtic català.

La singularitat de l'obra constructiva del perímetre que defineix aquest recinte posa de manifest la voluntat que el projecte arquitectònic va plantejar per tal de garantir-ne la defensa i la inexpugnabilitat. Les estructures originàries del seu perímetre murat es construïren a partir de grans murs d'uns 12 m d'alçada, que es caracteritzen per emprar la tècnica de l'encofrat. Del programa edilici original del recinte, en destacaven les sis torres esveltes i robustes d'uns 16,50 m —una a cada cantonada i dues més a la part central de les cares sud i nord, l'última de les quals es correspon amb la de l'homenat-

2. DUPRÉ RAVENTÓS, Xavier (2006). *Ibers i grecs a l'Hospitalet de l'Infant*. Col·lecció Fòrum, núm. 11. Tarragona: Museu d'Arqueologia de Catalunya – Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.

3. Per a la contextualització i el coneixement històric de l'infant Pere d'Aragó i la seva obra, us remetem als treballs presentats a CONEJO DA PENA, Antoni (ed.) (2015): *L'Infant Pere d'Aragó i d'Anjou «molt graciós e savi senyor»*. Col·lecció Les nostres arrels, núm. 11. Cossetània edicions i Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.

Imatge de l'estat que presenta el sector septentrional de l'antic hospital que queda presidit per la torre nord.

ge—. La planta quadrangular d'aquest clos fortificat delimitava una superfície interior de 3.000 m² on es disposaven el seguit d'estances, dependències i equipaments de l'hospital. D'entre aquests, cal esmentar els que assolien una singularitat arquitectònica més rellevant i que encara es conserven, com són les naus dels malalts, cobertes amb un sostre pla de fusta damunt d'arcs de diafragma apuntats, dels quals avui se'n conserven tres de sencers.

L'edifici esdevingué, d'ençà de la seva construcció cap a mitjan segle XV, un dels principals referents que propiciaren la consolidació del procés de colonització de l'entorn territorial. Alhora, fou l'origen del nucli de població que amb el pas dels segles conformà l'actual centre urbà de l'Hospitalet de l'Infant i del qual deriva el topònim. La rellevància i la singularitat de l'edifici es posa també de manifest per l'arquitectura imponent i pel fet d'esdevenir un punt fortificat veritable que articula el domini senyorial sobre aquest territori fins ben entrada l'època moderna.